

SOARTA LUI QUINTUS DIN SMYRNA ÎN ROMÂNEȘTE

Andrei GOȚIA, Gaming (Autriche)

1. Introducere

Acest poet homerizant care scrie la sfârșitul secolului al III-lea p. Chr. este puțin cunoscut publicului cititor român¹. Poetul cu *praenomen* latin este autorul unei epoei în hexametri homerici în paisprezece λόγος (cânturi) numită Τὰ μεθ' Ὀμηρον – „Cele de după Homer”², unde urmărește să “umple” golul dintre *Iliada* și *Odysseia*, prima încheindu-se cu funeraliile lui Hector, iar a doua începând cu Odysseu la Calypso. Poemul lui Quintus din Smyrna începe exact cu evenimentele care au urmat funeraliilor lui Hector și se încheie cu distrugerea Troiei de către Poseidon și începutul întoarcerii acasă a aheilor.

Personalitatea autorului nostru este și ea, ca și cea a modelului său, încețoșată de incertitudini: pentru unii, “Smyrnaeus” este o indicație a locului de baștină a poetului, așa cum s-ar părea să indice versul 310 din cântul XII; mai curând însă Quintus, cu subtilitate, își afirmă și onomastic apropierea de Maestrul cel orb, a cărui patrie, alături de altele care concureau la acest titlu de noblețe, era considerată Smyrna³.

Singura traducere românească apare abia în 1988, în colecția BPT a editurii Minerva, prin strădania lui D. St. Rădulescu⁴.

Cititorul curios să afle din ce limbă s-a făcut traducerea, rămâne încurcat de mențiunea de la pagina IV: „Quintus de Smyrne, *La guerre de Troie ou La fin de l'Iliade*, traduction du grec par E. Tourlet, Paris, Ed. A l'enseigne du pot cassé, Rue de Beaune, 1928.” Judecând după titlul

¹ Fundamentala lucrare a lui N. Lascu (1974), nu arată că vreun traducător român s-ar fi aplecat vreodată, până la data apariției ei, asupra lui Quintus din Smyrna, iar micul dicționar de *Scritori greci și latini*, coord. de N. I. Barbu, A. Piatkowski, București 1978, nici nu-l menționează.

² M. Nasta (1966), recenzând ediția bilingvă a lui F. Vian din 1963, propune titlul sec de „Narațiune posthomerică”.

³ Cf. Prefața și Nota biografică ale lui E. Cizek care preced, împreună cu studiul lui Sainte-Beuve, traducerea românească citată mai jos.

⁴ Rădulescu (1988).

versiunii românești, s-ar părea că traducătorul a tălmăcit din franceză, dar nu aflăm de la început, dacă versiunea franceză a fost doar un auxiliar între hexametria elini și limba română sau a fost tratată drept exemplar. La fel de ambiguă e și nota profesorului Cizek de la sfârșitul prefeței: „Plasticitatea imaginilor se pierde parțial într-o traducere în proză și foarte liberă, precum cea care urmează, unde s-a utilizat o tălmăcire franțuzească intermediară⁵.” Intermediarul francez presupune originalul elin și versiunea românească.

Întâmplarea a făcut să pot găsi ediția franceză menționată în traducerea românească. Cele două volume, ilustrate de H. Chapront, cuprind traducerea din grecește făcută de R. Tourlet⁶ și au apărut la Paris în 1928, în colecția Antiqua, coordonată de C. Castéra, fără a fi însă dublate de originalul grec.

Pentru a ne lămuri nedumerirea, voi prezenta trei fragmente din originalul grec cu versiunea lor franceză, urmată de traducerea românească. Apoi voi oferi o altă traducere franceză mai recentă și, în final, o traducere românească în hexametri făcută de mine direct din grecește.

2. Despre traduceri în general

Traducerile unor texte poetice se cuvine să reproducă, pe cât posibil, haina poetică a originalului, ele fiind de preferat celor în proză.

Dacă M. Ciucă vorbea, analizând traducerea primei rapsodii a *Iliadei* datorată lui D. C. Aristia, despre „copilăria hexametrelui homerice”⁷, traduceri homerice complete ale lui G. Murnu⁸ și, recent, ale lui D. Slușanschi⁹, pentru a nu mă referi la traduceri din Virgiliu, unde cea mai nouă îi aparține tot lui Slușanschi¹⁰, sunt dovezi ale maturității hexametrelui românesc.

Pe urmele acestor maeștri am încercat și eu, „toutes proportions gardées”, să dau o primă versiune românească, în metrul original, a câtorva fragmente din primul cânt al *Posthomericeilor* lui Quintus din Smyrna.

3. Diferite traduceri

Textele selectate, alese toate din primul cânt, aflate la mică distanță între ele, o au drept eroină pe Penthesilea, fiica lui Ares, regina amazonei.

⁵ Rădulescu 1988, XXII, n. 1.

⁶ Nu de către E. Tourlet, cum, dintr-o greșeală, se menționează la p. IV.

⁷ Cf. Ciucă 2001, 131.

⁸ Doar *Iliada* în hexametri, *Odysseia* fiind tradusă în endecasilabi iambici.

⁹ *Odysseia*, 1997; *Iliada*, 1998.

¹⁰ *Eneida*, 2000.

a) vv. 33-42

Primul text începe cu prezentarea suitei de amazoane între care se remarcă Penthesileia, ca luna între aștri, și se încheie cu reafirmarea preeminenței Penthesileii, după care urmează prezentarea nominală a amazoanelor.

Σὺν δέ οἱ ἄλλαι ἔποντο δώδεκα, πᾶσαι ἀγαυαί,
 πᾶσαι ἐελδόμεναι πόλεμον καὶ ἀεικέα χάρην,
 αἶ οἱ δμῳίδες ἔσκον ἀγακλειταί περ' εὐοσαι·
 ἄλλ' ἄρα πασάων μέγ' ὑπείρεχε Πενθεσίλεια.
 Ὅς δ' ὅτ' ἀν' οὐρανὸν εὐρὺν ἐν ἀστράσι διὰ σελήνη
 ἐκπρέπει ἐν πάντεσσιν ἀριζήλη γεγαυῖα,
 αἰθέρος ἀμφιραγέντος ὑπὸ νεφέων ἐριδούπων,
 εὐτ' ἀνέμων εὐδησι μένος μέγα λάβρον ἀέντων·
 ὥς ἢ γ' ἐν πάσησι μετέπρεπεν ἐσσυμένησιν.
 Ἔνθ' ἄρ' ἔην Κλονίη Πολεμοῦσά τε Δηρινόη τε¹¹...

Excelența Penthesileii se construiește în trei trepte: prima ne arată strălucirea (ἀγαυαί) amazoanelor care, deși preavestite (ἀγακλειταί), o urmează ca sclave (δμῳίδες). A doua uniformizează grupul tinerelor fete (πασάων) pentru a scoate în evidență cu putere, atât adverbial (μέγ'), cât și prin preverb (ὑπείρεχε), eminența Penthesileii, singura identificată cu numele în această „poză de grup”; celelalte amazoane sunt numite doar începând cu versul 42. Comparația cu Selene se încheie prin reluarea, în două cuvinte-cheie (ἐν πάσησι μετέπρεπεν), a versului 36. Verbul distincției este același (πρέπω), utilizat cu preverbe diferite pentru Selene (ἐκπρέπει) și pentru Penthesileia (μετέπρεπεν).

Iată acum traducerea Tourlet:

„Suiwie de douze Amazones, également illustres par leur valeur et par l'éclat de leur naissance, elle paraissait à leur tête, comme au milieu d'un ciel sans nuages paraît Phoebé entre tous les astres de la nuit. D'un côté, Clonie, Polémuse, Derione...”¹²

În parafraza franceză se regăsesc toate aceste trepte, dar schițate sumar, grăbit, părți importante din original fiind lăsate de-o parte. Traducerea lui Rădulescu, după cum se poate vedea clar din cele ce urmează, nu pornește de la original, ci este, exclusiv, traducerea traducerii franțuzești și suferă de aceleași metehne:

¹¹ Vian 1963, 13-14.

¹² Tourlet 1928, 5.

„Urmată de douăsprezece amazoane, tot atât de vestite prin vitejie ca și prin strălucirea obârșiei lor, ea a apărut în fruntea lor, așa cum în mijlocul unui cer fără nori apare Febe între toți aștrii nopții. De-o parte Clonia, Polemusa, Deriona...¹³”

E de neînțeles de ce traducătorul român, dacă tot s-a hotărât să înece orice urmă de poezie din textul original, optând pentru o traducere în proză, și încă una a altei traduceri, nu s-a oprit asupra traducerii în proză a lui F. Vian¹⁴, care este foarte aproape de original, după cum se poate constata de îndată:

A sa suite marchent douze vierges, également nobles, également éprises de bataille et de hideuse mêlée: elles sont ses servantes, malgré leur haut lignage. Mais Penthésilée se distingue entre toutes de loin. On voit ainsi, dans les espaces du ciel, se détacher la lune divine au milieu de tous les astres et les éclipser de sa clarté, quand l'azur a déchiré le voile des nuages tonnants et que les vents endorment la fureur de leurs rafales. Penthésilée se détache aussi nettement dans la troupe en marche de ses compagnes. Voici Clonié et Polémousa et Dérinoé...¹⁵

Ca un lucru de remarcă și în traducerea Tourlet și, apoi, în traducerea Rădulescu, onomastica elină este înlocuită cu cea latină, lăsând să planeze, pentru cititorul fără acces la textul original, ideea că s-ar fi putut ca acest autor cu *praenomen* latin să fi scris în latinește¹⁶. F. Vian nu adaptează, însă, în traducerea sa, numele eline, în ciuda sonorității lor insolite pentru urechile unui cititor francez: «Clonié et Polémousa et Dérinoé».

În sfârșit, iată încercarea mea de a reda textul lui Quintus în haina hexametrelui:

Altele, douăsprăzece, veneau cu ea, nobile toate,
Toate cu dor de război și de crâncenă încăierare.
Roabe-i erau ele fetei, măcar că erau prevestite.
Însă la toate deasupra cu mult era Penthesileia.
Cum când pe cerul înalt, între aștri, divina Selene
Iat-o, se-arată-ntre toți, strălucind nepereche în juru-i,
După ce bolta-mpânzită de nori mugitori, liberată-i,

¹³ Rădulescu 1988, 16.

¹⁴ Menționată de E. Cizek, cf. Rădulescu 1988, XXIV.

¹⁵ Vian 1963, 13-14.

¹⁶ În fragmentul prezentat, acest lucru este mai puțin evident. Cf. însă Rădulescu 1988, 18, unde un vis viclean este trimis de „Minerva”, iar tatăl Penthesileii este numit „Marte”.

Când a vântoaselor greu suflătoare putere adoarme,
Astfel și ea se-arăta între soațele-i nerăbdătoare.
Iat-o, Cloné era, Polemúsa, și-apoi Derinóe.

b) vv. 48-57

Al doilea fragment ilustrativ este apropiat de primul, atât prin poziție, cât și prin conținut: paralela cu divinitățile celeste se păstrează, poetul asemănând-o pe fata lui Ares însoțită de amazoane cu Aurora în mijlocul Horelor.

Οἷη δ' ἀκαμάτοιο κατέρχεται Οὐλύμποιο
'Ὡς μαρμαρέοισιν ἀγαλλομένη φρένας ἵπποισ
'Ὀράων μετ' εὐπλοκάμων, μετὰ δέ σφισι πάσαις
ἐκπρέπει ἀγλαὸν εἶδος ἀμωμήτοις περ' εὐούσαις·
τοίη Πενθεσίλεια μόλει ποτὶ Τρώϊον ἄστν
ἔξοχος ἐν πάσησιν Ἀμαζόσιν. Ἀμφὶ δὲ Τρῶες
πάντοθεν ἐσσύμενοι μέγ' ἐθάμβεον, εὐτ' ἐσίδουτο
Ἄρεος ἀκαμάτοιο βαθυκνήμιδα θύγατρα
εἰδομένην μακάρεσσιν, ἐπεὶ ρά οἱ ἀμφὶ προσώπῳ
ἄμφω σμερδαλέον τε καὶ ἀγλαὸν εἶδος ὀρώρει...

Ca în primul pasaj, registrul vizual este prevalent: Eos, deși prezentată aici fără atribute, este un exponent al luminii, după cum se vede din culoarea cailor ce-i trag carul, dalbi ca marmura. Horele care o însoțesc se disting prin frumoasele lor coșite (εὐπλοκάμων). Versurile 50b-51 o arată pe Aurora ieșind în evidență (ἐκ-πρέπει) între toate (πάσαις) prin chipul ei strălucitor (ἀγλαὸν εἶδος). Penthesileia, în paralel, este fruntea tuturor amazoanelor (ἔξοχος ἐν πάσησιν Ἀμαζόσιν), poetul renunțând să le mai descrie, ca în versurile anterioare. Elementul de noutate este însă prezența troienilor, veniți în grabă de pretutindeni (πάντοθεν ἐσσύμενοι) să o vadă pe cea de la care așteptau ultima scăpare. Frumusețea fetei nu poate să le smulgă decât mare admirație (μέγ' ἐθάμβεον). Poetul trece de la accesoriile militare ale Penthesileii (βαθυκνήμιδα), care îi întăresc în ochii privitorilor ascendența (Ἄρεος ἀκαμάτοιο), la înfățișarea ei care o arată făcând parte dintre zei (εἰδομένην μακάρεσσιν): fața ei (προσώπῳ) arată, împreunate (ἄμφω), două expresii, două chipuri (εἶδος), care, fără să o transforme într-un monstruos Ianus, o vădesc în paradoxala ei calitate de femeie strălucitor de frumoasă (ἀγλαόν), dar care rămâne înfricoșătoare (σμερδαλέον) pentru cei cu care se luptă. Pentru Quintus nu vitejia războinică este trăsătura definitorie a Penthesileii, drept care ni-l arată pe Ahile cuprins de remușcări la vederea frumuseții (καλὰ πρόσωπα, v. 660) victimei sale. Atât de adâncă este durerea lui, comparabilă cu cea resimțită la pierderea lui Patroclu, încât,

la vorbele de dojană pe care i le adresează Thersit, care o descrie ca pe o dușmancă, certându-l pentru o astfel de pasiune dezordonată, fiul lui Peleu, la fel de mândru ca în *Iliada*, îl omoară pe flecarul bârfitor.

Să vedem cum redau traducерile Tourlet și Rădulescu textul elin:

Telle sur son char éclatant, l'Aurore, se montrant dans l'Olympe avec les Heures aux cheveux tressés, semble éclipser ces beautés si pures, telle au milieu de ses compagnes guerrières, Penthésilée s'avance vers les murs de Priam.

Les Troyens accourus en foule, s'empresent de voir sous ses armes la fille du dieu des combats, et ne peuvent se lasser de l'admirer. Un air noble et majestueux relevait les grâces touchantes de son visage¹⁷.

Așa cum pe cerul său strălucitor, Aurora, arătându-se în Olimp cu Orele cu părul împletit, pare să-ntunece aceste frumuseți așa de neprihănite, astfel, în mijlocul suratelor sale războinice, Penthesilea înaintează spre zidurile lui Priam.

Troienii, veniți în număr mare, se grăbesc s-o vadă, așa cum e înarmată, pe fiica zeului războiului, și nu se satură sorbind-o din ochi. Statura de domniță făcea să iasă la iveală farmecele chipului său¹⁸.

Traducerea Tourlet începe prin a o plasa pe Aurora în Olimp (se montrant *dans* l'Olympe), în timp ce la Quintus cobora de pe munte (κατέρχεται Οὐλύμποιο). Caii strălucitori, reprezentând carul prin sinecodă, în versiunea franceză sunt înlocuiți de carul strălucitor (son char éclatant). Versurile 56-67, capitale pentru descrierea Penthesileii, sunt năclăite de o formulare dulceagă, care nu dă seama de asemănarea cu zeii și nici de cele două expresii simultan prezente pe fața ei. Aceleași neajunsuri, explicabile prin folosirea unică a traducerii Tourlet, declasează traducerea Rădulescu. Dintr-o greșeală, probabil de tipar, „son char éclatant” devine în românește „cerul său strălucitor”.

Din nou, F. Vian se menține foarte aproape de original, în toate detaliile:

Telle paraît Eos, lorsqu'elle descend de l'Olympe inébranlable, le cœur enorgueilli par l'éclatante blancheur de ses chevaux; les Heures aux jolies tresses lui font un cortège, mais aucune d'elles n'égale le rayonnement de sa splendeur, quoique leur beauté soit sans tache: telle Penthésilée s'avance vers la ville de Tros, superbe, au milieu de ses Amazones. Les Troyens accourus à la ronde l'entourent, tout émerveillés de voir la fille aux fortes jambières de l'invincible Arès. Ne dirait-on pas une Immortelle? Son visage rayonne de splendeur tout en inspirant l'effroi¹⁹.

¹⁷ Tourlet 1928, 5-6.

¹⁸ Rădulescu 1988, 16.

¹⁹ Vian 1963, 14.

În traducerea mea, textul sună astfel :

Tot cum din nebiruitul Olimp se coboară la vale
Mândră în suflet Eós de-ai săi cai sclipitori ca zăpada,
Iat-o cu Orele, mândre cosițe-mpletite, dar dintre
Toate se-nalță-al ei chip preafrumos, nepătate să fie;
Tot așa Penthesileia sosi în cetatea troiană.
Între-amazoanele toate e fruntea; în juru-i Troienii
Ghes dau din părțile toate și mult se mirau să o vadă
Pe a lui Ares năvalnic copilă cu nalte pulpare;
Seamănă zeilor nemuritori, cum pe fața ei, iată
Și-ngrozitor chip era, însă și preafrumos, deopotrivă.

c) vv. 74-85

Ultimul extras ales completează portretul reginei amazoanelor cu impresia pe care i-o face lui Priam tânăra fată.

Τοῦνεκα καὶ Πριάμοιο νόος πολέα στενάχοντος
καὶ μέγ' ἀκηχεμένοιο περὶ φρεσὶ τυτθὸν ἰάνθη.
Ὦς δ' ὅτ' ἀνὴρ ἀλαοῖσιν ἐπ' ὄμμασι πολλὰ μογήσας
ἰμείρων ἰδέειν ἱερὸν φάος ἢ θανέεσθαι
ἢ πόνω ἰητῆρος ἀμύμονος ἢ θεοῖο
ὄμματ' ἀπαχλύσαντος ἴδη φάος ἠριγενείης,
οὐ μὲν ὅσον τὸ πάροιθεν, ὅμως δ' ἄρα βαιὸν ἰάνθη
πολλῆς ἐκ κακότητος, ἔχει δ' ἔτι πήματος ἄλγος
αἰνὸν ὑπὸ βλεφάροισι λελειμμένον· ὡς ἄρα δεινὴν
υἱὸς Λαομέδοντος ἐσέδρακε Πειθεσίλειαν·
παῦρον μὲν γήθησε, τὸ δὲ πλεον εἰσέτι παίδων
ἄχυντ' ἀποκταμένων.

Nu întâmplător registrul rămâne preponderent vizual: bătrânul troian este asemănat cu un bărbat ce-a orbit și se chinuie mult (ἀλαοῖσιν ἐπ' ὄμμασι πολλὰ μογήσας). Viața are sens pentru el doar văzând lumina, care și primește un atribut religios (ἱερὸν φάος). Dacă ochii îi sunt deznegurați (ἀπαχλύσαντος) și ajunge să vadă din nou lumina Aurorei (φάος ἠριγενείης), se bucură, păstrând însă amintirea suferinței. De ce i se potrivește această comparație lui Priam? Ultimul vers ne lămurește: vederea Penthesileii îl bucură, dar el continuă să sufere după copiii uciși în război. Ei erau lumina ochilor lui, ba mai scumpi decât vederea, astfel că, morți fiind, Priam se simte orb, deși continuă să vadă. Raza de lumină din zori, care, după cum am văzut în fragmentele anterioare, o indică pe Penthesileia, deși îi trezește speranța, nu-i va aduce înapoi pe cei morți.

Tourlet traduce astfel:

Priam éprouve un sentiment semblable à celui d'un homme qui, privé de la lumière, a mille fois préféré le bonheur d'en jouir à celui de

vivre. Si la main d'une divinité bienfaisante ou d'un médecin habile lui rend, quoique d'une manière imparfaite, la clarté, il ne sent plus ses longues souffrances et il se livre à la joie, malgré l'infirmité qui afflige encore ses paupières. Ainsi, à la vue de Penthésilée, le fils de Laomédon goûte la satisfaction la plus douce, et sent pour un moment se calmer la douleur que lui avait causée la mort sanglante de ses fils²⁰.

Această traducere elimină versurile 74-75 care descriau suferința lui Priam. Lumina își pierde din sacralitate, numită printr-un cuvânt care topește „ochii” (ὄμμασι) și „lumina” (φάος) în „lumiére”. Versul 80a este prost înțeles și distorsionat redat: οὐ μὲν ὄσον τὸ πάροιθεν (nu tot atât ca înainte) descrie senzația celui care, după o lungă noapte a vederii, zărește ca prin sită, nu cu ascuțimea dinainte. Traducătorul francez se arată în continuare „creator”: „il ne sent plus ses longues souffrances et il se livre à la joie”. Această interpretare, deși nu corespunde originalului, nu este imposibilă, dar nu înțelege intenția poetului elin care pune de două ori în surdina bucuria lui Priam, prin două adverbe sinonime (τυτθὸν ἰάνθη, βαλὸν ἰάνθη). În sfârșit, παῦρον μὲν γήθησε este tradus greșit, dându-i-se lui Priam o intensitate a sentimentului pe care poetul nu o avusese în intenție: „le fils de Laomédon goûte la satisfaction la plus douce”. Din nefericire, traducerea Rădulescu rămâne tributară acestui text intermediar al traducerii Tourlet, devenit un pseudo-original:

Priam încearcă un sentiment asemănător aceluia al unui om care, lipsit de lumină, a preferat de mii de ori fericirea de a se bucura de ea, aceleia de a trăi. Dacă mâna unei zeițăi binefăcătoare sau a unui vraci priceput îi dă, deși într-un chip nedesăvârșit, lumina, el nu mai simte îndelungatele chinuri și se lasă pradă bucuriei, fără a ține seama de suferința care încă-i chinuie pleoapele. Astfel, la vederea Penthesileii, fiul lui Laomedon gustă mulțumirea cea mai dulce, și simte pentru o clipă domolindu-se durerea pe care i-o pricinuisse moartea sângeroasă a fiilor săi²¹.

Nu același este cazul redării lui Vian, care nu rămâne o parafrază trunchiată, ci este o adevărată traducere:

Priam lui-même, qui pleure sans répit, dans l'excès de son infortune, sent quelque réconfort gagner son âme: on dirait un homme depuis longtemps accablé d'avoir perdu la vue; il n'a plus qu'un désir, revoir la lumière sainte ou mourir; si le secours d'un bon médecin ou d'un

²⁰ Tourlet 1928, 6-7.

²¹ Rădulescu 1988, 16-17.

dieu dissipe le brouillard qui voile ses yeux, s'il parvient à discerner la lumière du jour, sans pour autant la voir comme autrefois, il en tire un peu de réconfort après tant de malheur, mais il n'en garde pas moins sous les paupières la cruelle souffrance de son infirmité. Le fils de Laomédon a les mêmes sentiments à la vue de la terrible Penthesilée : il éprouve un peu de joie, mais son chagrin d'avoir perdu ses enfants demeure le plus fort²².

Poate că „la lumière du jour”, care traduce φάος ήριγενείης, nu e cea mai nimerită, tocmai din cauza referinței implicite din original, pe baza textelor anterioare, la Penthesileia, mai potrivită fiind „la lumière de l'Aurore”.

Închei cu traducerea mea pentru fragmentul discutat, cu speranța că, în viitor, Quintus din Smyrna va beneficia în românește de o traducere adevărată, făcută după toate exigențele filologice, abandonate, din păcate, de singura traducere românească completă existentă în clipa de față:

De-asta și mintea lui Priam ce mult se mai tânguie, bietul,
 Și e-ntristat până-n suflet, avan, se alină oleacă.
 Tot cum bărbatul cu ochii orbiți îndelung suferit-a,
 Dornic să vadă lumina cea sfântă ori, altfel, să moară;
 Dacă, prin truda-i, un doctor dibaci ori un zeu de pe ochii-i
 Negur-alungă, de vede din nou raza Erigeneii,
 Nu într-atât ca-nainte, dar totuși puțin se alină.
 După mult rău, el mai are a nenorocirii durere
 Cruntă sub pleoape rămasă; tot astfel, grozavă, bătrânul
 Fiu al lui Laomedon a văzut-o pe Penthesileia.
 S-a bucurat el puțin, dar mai multă-ntristare simțit-a
 După copiii-i uciși.

Bibliografie

- Barbu, N. I., Piatkowski, A. (1978). – *Scrittori greci și latini*, coord. de N. I. Barbu, A. Piatkowski, București.
- Ciucă, M. (2001). – «*Din copilăria hexametrelui românesc. Traducerea home-rică a lui D. C. Aristia*», în E. Popescu, V. Rus (îngr.), *Un hermeneut modern, in honorem M. Nasta*, Cluj-Napoca, 131.
- Lascu, N. (1974). – *Clasicii antici în România*, Cluj.
- Nasta, M. (1966). – «*Quintus de Smyrne, La suite d'Homère*, tome I, livres I-IV, texte établi et traduit par F. Vian, Paris 1963», *Studii Clasice* 8, 329.

²² Vian 1963, 15.

- Rădulescu, St. D. (1988). – Quintus din Smyrna, *Războiul Troiei sau sfârșitul Iliadei*, tr. de D. St. Rădulescu, pref. de E. Cizek, București.
- Tourlet, R. (1928). – Quintus de Smyrne, *La guerre de Troie ou La fin de l'Iliade*, tr. du grec par R. Tourlet, Paris.
- Vian, F. (1963). – Quintus de Smyrne, *La suite d'Homère*, tome I, livres I-IV, texte établi et traduit par F. Vian, Paris.